

Polityka kryminalna
zajęcia nr 3

Środki probacyjne w polityce karania

rok akademicki 2023/2024

dr Aleksandra Polak-Kruszyk

Uniwersytet
Wrocławski

Wydział Prawa,
Administracji i Ekonomii

KATEDRA PRAWA KARNEGO WYKONAWCZEGO

Wprowadzenie

- ▶ Narodziny probacji wiążą się z wielkimi przemianami w nauce prawa karnego drugiej połowy XIX wieku, jakie dokonały się pod wpływem założeń pozytywistycznych oraz socjologii i kryminologii.
- ▶ Probacja w nowoczesnym rozumieniu pojawiła się najpierw w krajach systemu *common law* (w tym w szczególności w Stanach Zjednoczonych Ameryki oraz w Anglii), co wynikało z charakterystycznego dla tego systemu dużego zakresu swobody sędziowskiej oraz mocy obowiązującej precedensów orzeczniczych.

U źródeł stosowania probacji legło założenie, że w przypadku wdrożenia odpowiednich oddziaływań o charakterze wychowawczym możliwe jest doprowadzenie do społecznej readaptacji sprawcy czynu zabronionego bez konieczności orzeczenia wobec niego kary i umieszczenia go w izolacji więziennej.

Cechy wspólne środków probacyjnych

- ▶ Pomimo niezwykle zróżnicowanych rozwiązań na poziomie systemów prawnych poszczególnych państw możliwe jest wyodrębnienie pewnych cech wspólnych, właściwych dla stosowanych obecnie środków probacyjnych.
 - ➔Przedewszystkim środki te stanowią wyraz indywidualizacji reakcji karnej na czyn zabroniony, będąc alternatywą dla orzeczenia lub wykonania kary, w szczególności kary bezwzględnego pozbawienia wolności.
 - ➔W początkowym etapie funkcjonowania probacji na pierwszy plan wysuwano jej rolę polegającą na poprawie sprawcy (*rehabilitation*).
 - ➔Obecnie istotne znaczenie probacji przypisuje się pomocy sprawcy w readaptacji społecznej w warunkach wolności kontrolowanej, oraz funkcji ochronnej.
- ▶ W doktrynie wskazuje się, że termin „probacja” pochodzi od łacińskiego słowa *probare*, oznaczającego „próbować” albo „testować” . W szerokim rozumieniu probacja oznacza „system poprawczy, który umożliwia sprawcy przestępstwa udany powrót do życia w społeczeństwie i daje mu szansę na rehabilitację w warunkach wolności kontrolowanej .

Stosowanie środków probacyjnych

- ▶ Stosowanie środków probacyjnych ma również uzasadnienie pragmatyczne.
 - ▶ Jak zauważono w nauce prawa, bardziej sensowne jest dalsze prowadzenie resocjalizacji i readaptacji społecznej sprawców dobrze rokujących na przyszłość na wolności, aniżeli w sprzyja.

PROBATION

Funkcje środków probacyjnych

- ▶ **W aspekcie indywidualnym:** środki probacyjne spełniają funkcję wychowawczą oraz prewencyjną w wymiarze negatywnym, gdyż sprawca ma świadomość, że w razie naruszenia warunków okresu próby nie uniknie odpowiedzialności za przestępstwo, w związku z popełnieniem którego orzeczono dany środek .
 - ➔ Prewencja indywidualna w aspekcie pozytywnym polega zaś na tym, że sprawca ma świadomość, że w razie pomyślnego przebiegu okresu próby (przez co należy rozumieć w szczególności brak powrotności do przestępstwa), uzyska wymierne korzyści procesowe w postaci uniknięcia skazania **(przy warunkowym umorzeniu)**, uniknięcia zarządzenia wykonania orzeczonej kary pozbawienia wolności **(przy warunkowym zawieszeniu)** czy uniknięcia konieczności odbycia pozostałej części kary pozbawienia wolności **(przy warunkowym zwolnieniu)**.

Przesłanki środków probacyjnych, a punitywność systemu

Przesłanki środków probacyjnych są swoistą miarą punitywności systemu.

- ▶ Im bardziej restrykcyjny system reakcji karnej w danym państwie, tym węższe możliwości stosowania tych instytucji.
- ▶ Jeżeli prawodawca przewiduje relatywnie restrykcyjny system karania i – w ogólności – systemu wymiaru sprawiedliwości karnej, z dużym prawdopodobieństwem można przypuszczać, że nie wprowadzi on szerokiego katalogu środków probacyjnych.

Środki związane z poddaniem sprawcy próbie

- ▶ Wskazać należy, iż w treści przepisów Kodeksu karnego z 1997 r. nie występuje pojęcie probacji ani instytucji środków probacyjnych.
- ▶ Istnieje natomiast ścisły związek pomiędzy "środkami związanymi z poddaniem sprawcy próbie" wymienionymi w rozdziale VIII Kodeksu karnego, a instytucją probacji.

PROBATION

Środki związane z poddaniem sprawcy próbie

Probacja jest zespołem działań mającym na celu resocjalizację i prewencję kryminalną.

- ▶ Podstawą działań wynikających z probacji jest:
 1. kontrolowana wolność,
 2. opieka nad sprawcą przestępstwa, który pozostaje pod nadzorem kuratora.

- ▶ Koszty realizacji środków związanych z poddaniem sprawcy próbie są zdecydowanie niższe od kosztów wykonania kary bezwzględnego pozbawienia wolności
 - w USA obliczono, że utrzymanie przestępcy w więzieniu kosztuje od 10 do 13 razy więcej niż jego nadzorowanie w społeczeństwie. W innym raporcie ukazano, że probacja kosztuje zwykle od 100 do 300 USD rocznie, a utrzymanie przestępcy w więzieniu waha się od 1000 do 3000 USD rocznie

- ▶ **Wspólną cechą instytucji probacyjnych ujętych w Kodeksie karnym z 1997 r. jest także: poddanie sprawcy próbie, ustalenie dozoru oraz nałożenie obowiązków probacyjnych**

Cechy wspólne środków probacyjnych

- ▶ Jak wskazuje A. Marek, aby daną instytucję można było uznać za środek probacyjny, musi ona spełniać pięć cech
 1. Musi być przewidzianą przez ustawę formą reakcji na popełnione przestępstwo, opartą na stwierdzeniu winy jego sprawcy.
 2. Przesłanką jej orzeczenia musi być pozytywna prognoza kryminologiczna, pozwalająca na odstąpienie od orzekania lub wykonania kary.
 3. Musi przewidywać okres próby i uzależniać skutki prawne od przebiegu próby, tj. mieć charakter warunkowy.
 4. Okres próby musi być związany z nałożeniem na sprawcę określonych obowiązków, ewentualnie stosowaniem innych środków karnych.
 5. Istotnym jej elementem musi być dozór kuratora nad poddanym próbie albo przynajmniej możliwość orzeczenia takiego dozoru w zależności od oceny przez sąd konieczności jego zastosowania .

W oparciu o tę klasyfikację autor ten wskazuje, że środkami probacyjnymi są warunkowe umorzenie postępowania karnego oraz warunkowe zawieszenie wykonania kary, nie jest zaś nim warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbycia reszty kary pozbawienia wolności .

Środki związane z poddaniem sprawcy próbie

W rozdziale VIII Kodeksu karnego przewidziane zostały następujące instytucje, nawiązujące do różnych systemów probacji:

- ▶ warunkowe umorzenie postępowania karnego
 - ▶ warunkowe zawieszenie wykonania kary (pozbawienia wolności)
 - ▶ warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbycia reszty kary
- ➔ Sporny charakter warunkowego przedterminowego zwolnienia. Nie stanowi ono bowiem reakcji na przestępstwo. Jest to instytucja zbliżona do instytucji probacyjnych- operuje próbą. Wskazuje się, iż można zaliczyć ją do instytucji probacyjnych sensu largo.
- ➔ **Uwaga!**
- ➔ Warunkowe umorzenie postępowania karnego to nie to samo, co umorzenie postępowania karnego!
- ➔ Warunkowe umorzenie postępowania karnego - następuje co do konkretnego sprawcy (decyduje Sąd), natomiast zwykłego umorzenia postępowania karnego (np. z powodu braku danych, znamion, albo znikomej społecznej szkodliwości) dokonuje prokurator postanowieniem

Warunkowe umorzenie postępowania

Polega na odstąpieniu od skazania i wymierzenia kary sprawcy uznanego za winnego popełnienia przestępstwa (brak wyroku skazującego) i zastosowaniu środków probacyjnych

- ➔ **Uwaga!** Warunkowe umorzenie postępowania nie jest skazaniem!
- ➔ Sprawca, wobec którego zastosowano warunkowe umorzenie postępowania, uważany jest za osobę niekaraną (o ile nie zostanie podjęte warunkowo umorzone postępowanie, w którym zapadnie wyrok skazujący)

- ▶ Jest zawsze fakultatywnie
- ▶ Tylko sąd może orzec warunkowe umorzenie postępowania- rozstrzyga wyrokiem (na posiedzeniu), wyrok warunkowo umarzający postępowanie karne podlega wpisowi w KRK (art. 1. ust. 2 pkt 2 ustawy o Krajowym Rejestrze Karnym)
- ▶ Prokurator, oskarżony i pokrzywdzony mają prawo wziąć udział w posiedzeniu w przedmiocie warunkowego umorzenia postępowania. Udział ich jest obowiązkowy, jeżeli prezes sądu lub sąd tak zarządzi (art. 341 § 1 k.p.k.)
- ▶ W wyroku warunkowo umarzającym należy dokładnie określić czyn przypisany oskarżonemu, jego kwalifikację prawną oraz oznaczyć okres próby (art. 342 § 1 k.p.k.)
- ▶ Stosowane jest wobec sprawców przestępstw wyraźnie mniejszej wagi.

Odbywa się to jednak pod warunkiem, że nie sprzeciwia się temu sprawca

Warunkowe umorzenie postępowania

„Warunkowe umorzenie postępowania pociąga za sobą definitywną rezygnację ze skazywania i karania sprawcy, jeżeli ten w okresie ustalonej dla niego próby nie dał swym zachowaniem się podstawy do podjęcia przeciwko niemu postępowania karnego.”

Wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w zakresie wykładni i stosowania ustaw karnych dotyczących warunkowego umorzenia postępowania, LEX nr 18192)

▶ Przesłanki warunkowego umorzenia postępowania art. 66 k.k.:

- ➔ Jeżeli wina i społeczna szkodliwość nie jest znaczna;
- ➔ Przesłanki nie może być zagrożone karą przekraczającą 5 lat pozbawienia wolności;
- ➔ Sprawca niekarany za przestępstwo umyślne;
- ➔ Okoliczności popełnienia przestępstwa nie budzą wątpliwości;
- ➔ Zachodzi pozytywna prognoza kryminologiczna – postawa sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste oraz dotychczasowy sposób życia uzasadniają przypuszczenie, że mimo umorzenia postępowania będzie on przestrzegał porządku prawnego, a w szczególności nie popełni przestępstwa

Warunkowe umorzenie postępowania

► Każdorazowej ocenie sądu podlega:

1. stopień społecznej szkodliwości czynu – aby nie był znaczny,
2. wina sprawcy – aby nie była znaczna,
3. okoliczności popełnienia czynu – aby nie budziły wątpliwości,
4. istnienie uzasadnionego przypuszczenia, że sprawca, pomimo umorzenia postępowania będzie przestrzegał porządku prawnego, a w szczególności nie popełni przestępstwa - przy czym podstawą takiego przypuszczenia ma być ocena jego postawy, właściwości i warunków osobistych oraz dotychczasowy sposób życia.

➡ O tym, jakimi kryteriami ma się kierować sąd przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu, stanowi **art. 115 § 2 KK**.

➡ Zawarta w tym przepisie norma ma charakter bezwzględnie obowiązujący ("sąd bierze pod uwagę"), co oznacza, że należy uwzględniać wszystkie wymienione tam, wchodzące w rachubę okoliczności.

➡ Każda z nich może w określonej sytuacji wpływać na wyższy lub niższy stopień społecznej szkodliwości czynu. Chodzi, rzecz jasna, o konkretny stopień społecznej szkodliwości.

Warunkowe umorzenie postępowania

Okres próby art. 67 k.k

- ▶ Okres próby wynosi **od roku do 3 lat**; biegnie od uprawomocnienia się orzeczenia
- ▶ Prokurator kierując zamiast aktu oskarżenia wnioskiem o warunkowe umorzenie postępowania **może wskazać w nim proponowany okres próby** (art. 336 § 3 k.p.k.)
- ▶ Weryfikacja prognozy kryminologicznej - zachowanie skazanego w okresie próby może prowadzić do ewentualnego podjęcia umorzonego postępowania.
- ▶ Umarzając warunkowo postępowanie sąd może w okresie próby oddać sprawcę pod dozór kuratora lub osoby godnej zaufania, stowarzyszenia, instytucji albo organizacji społecznej do której działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym (art. 67 § 2 k.k.)

Warunkowe umorzenie postępowania

Obligatoryjnie

- ▶ Umarzając warunkowo postępowanie karne, sąd nakłada na sprawcę obowiązek naprawienia szkody w całości albo w części, a w miarę możliwości również obowiązek zadośćuczynienia za doznaną krzywdę
- ▶ Jeżeli orzeczenie powyższych obowiązków nie jest możliwe sąd orzeka nawiązkę (art.67 §3)

Fakultatywnie

- ▶ Sąd może nałożyć na sprawcę obowiązki wymienione w art. 72 § 1 pkt 1-3, 5-6b, 7a, 7b, m.in:
 - informowanie sądu lub kuratora o przebiegu okresu próby;
 - przeproszenie pokrzywdzonego;
 - wykonywanie ciężącego na sprawcy obowiązku łożenia na utrzymanie innej osoby;
 - powstrzymywanie się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających;
- ▶ a ponadto orzec świadczenie pieniężne, lub zakaz prowadzenia pojazdów (art.67 §3)

Warunkowe zawieszenie wykonania kary

Polega na wstrzymaniu wykonania orzeczonej kary pozbawienia wolności na okres próby

- ▶ Warunkowe zawieszenie jest środkiem karnoprawnym za popełnienie przestępstwa o walorach szczególnie prewencyjnych.
- ▶ Polega ono na orzeczeniu przez sąd kary za popełnione przestępstwo z warunkowym zawieszeniem jej wykonania na okres próby, jeżeli będzie to wystarczające do osiągnięcia celów penalnych.

Przesłanki warunkowego zawieszenia wykonania kary art. 69 k.k.:

- ▶ Jeżeli wymierzona kara pozbawienia wolności **nie przekracza roku**
- ▶ Sprawca w czasie popełnienia przestępstwa nie był skazany na karę pozbawienia wolności
- ▶ Jest to wystarczające dla osiągnięcia wobec sprawców celów kary, a w szczególności zapobieżenia powrotowi do przestępstwa (zachodzi pozytywna prognoza kryminologiczna)

Warunkowe zawieszenie wykonania kary

Okres próby art. 70 k.k.

- ▶ Okres próby wynosi od roku do 3 lat; biegnie od uprawomocnienia się orzeczenia
- ▶ Wobec sprawcy młodocianego oraz sprawcy, który popełnił przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, okres próby wynosi od 2 do 5 lat.
- ▶ Wobec tzw. małego świadka koronnego od roku do 10 lat (art. 60 § 5 k.k.)

Warunkowe zawieszenie wykonania kary

Obligatoryjnie

- ▶ Co do zasady obligatoryjnie:

(zawieszając wykonanie kary, sąd zobowiązuje skazanego do...)

Fakultatywnie

- ▶ Gdy orzeka środek karny:

(a jeżeli orzeka środek karny, może zobowiązać skazanego do...)

Obowiązki okresu próby

Art. 72 k.k. Sąd zobowiązuje/ lub może zobowiązać skazanego do:

- ▶ informowania sądu lub kuratora o przebiegu okresu próby
- ▶ przeproszenia pokrzywdzonego;
- ▶ wykonywania ciężącego na sprawcy obowiązku łożenia na utrzymanie innej osoby;
- ▶ wykonywania pracy zarobkowej, nauki lub przygotowania się do zawodu
- ▶ powstrzymywania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających;
- ▶ poddanie się terapii uzależnień (zgoda skazanego);
- ▶ poddanie się terapii, w szczególności psychoterapii lub psychoedukacji (zgoda skazanego);
- ▶ uczestnictwo w oddziaływaniach korekcyjno – edukacyjnych;
- ▶ powstrzymywania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach;
- ▶ powstrzymywania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego innych osób;
- ▶ opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym;
- ▶ Innego stosownego postępowania, jeśli może zapobiec to popełnieniu ponownego przestępstwa

Sąd może też orzec świadczenie pieniężne wymienione w art. 39 pkt 7 albo zobowiązać skazanego do naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody w całości albo w części, chyba że orzekł środek kompensacyjny

Warunkowe przedterminowe zwolnienie

Jest rezygnacją z wykonania części (reszty) kary pozbawienia wolności i poddaniem sprawcy próbie.

- To współcześnie standardowe rozwiązanie stosowane w toku postępowania wykonawczego.
- Stanowi przedłużenie procesu resocjalizacji w zmienionych warunkach mające na celu przystosowanie sprawcy do życia na wolności przy pomocy kuratora oraz nałożonych na sprawcę obowiązków.
- Nie jest zakończeniem procesu resocjalizacji, a daje skazanemu szansę - jeżeli będzie przestrzegał w czasie próby porządku prawnego oraz wymogów ustalonych przez sąd - wówczas nie będzie musiał odbywać reszty kary.

Uwaga! Kodeks karny reguluje tylko przesłanki, okres próby oraz pozytywne skutki warunkowego przedterminowego zwolnienia, natomiast pozostałe kwestie regulując przepisy Kodeksu karnego wykonawczego.

Warunkowe przedterminowe zwolnienie

Przesłanka materialna

- **Pozytywna prognoza kryminologiczna**- wyrażająca się w przekonaniu sądu, że "skazany po zwolnieniu będzie stosował się do orzeczonego środka karnego lub zabezpieczającego i przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni ponownie przestępstwa"
- Punktem wyjścia dla tej przesłanki jest ocena właściwości i warunków osobistych, okoliczności popełnienia czynu oraz zachowanie po popełnieniu przestępstwa i w czasie odbywania kary (art. 77 §1 k.k.)
- Zawarte w art. 77§1 k.k. okoliczności muszą być uwzględnione kumulatywnie, gdyż dopiero łącznie mogą stanowić podstawę prognozy kryminologicznej .

Warunkowe przedterminowe zwolnienie

Przesłanki formalne

Art. 78 k.k. formułuje przesłanki formalne odbycie określonej części z orzeczonej kary

Minimalny okres po którym skazani mogą ubiegać się o zwolnienie:

- Skazanego można warunkowo zwolnić **po odbyciu co najmniej połowy kary.**
- Skazanego określonego w art. 64 § 1 k.k. (recydywa zwykła) można warunkowo zwolnić **po odbyciu 2/3 kary**
- Skazanego określonego w art. 64 § 2 k.k. (multirecydywa) **po odbyciu 3/4 kary.**
- Skazanego na czas nie krótszy niż 25 lat pozbawienia wolności można warunkowo zwolnić po odbyciu 15 lat.
- Skazanego na karę dożywotniego pozbawienia wolności można warunkowo zwolnić po odbyciu przynajmniej 30 lat.

➡ Sąd wymierzając karę pozbawienia wolności może wyznaczyć surowsze granice niż te wskazane w art. 78 k.k. - nie może jednak pozbawić sprawcy możliwości ubiegania się o skorzystanie z tego środka

➡ **Kara dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości warunkowego zwolnienia:**

➡ Wymierzając karę dożywotniego pozbawienia wolności sprawcy za czyn popełniony przez niego po prawomocnym skazaniu za przestępstwo przeciwko życiu i zdrowiu, wolności, wolności seksualnej, bezpieczeństwu powszechnemu lub za przestępstwo o charakterze terrorystycznym na karę dożywotniego pozbawienia wolności albo karę pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 20 lat, sąd może orzec zakaz warunkowego zwolnienia.

➡ Wymierzając karę dożywotniego pozbawienia wolności, sąd może orzec zakaz warunkowego zwolnienia sprawcy, jeżeli charakter i okoliczności czynu oraz właściwości osobiste sprawcy wskazują, iż jego pozostawanie na wolności spowoduje trwałe niebezpieczeństwo dla życia, zdrowia, wolności lub wolności seksualnej innych osób.

Warunkowe przedterminowe zwolnienie

Okres próby art. 80 k.k.

- W razie warunkowego zwolnienia czas pozostały do odbycia kary stanowi okres próby, który **nie może być krótszy niż 2 lata ani dłuższy niż 5 lat.**
- Jeżeli skazanym jest osoba określona w art. 64 § 2 k.k. (multirecydywa) lub 64a kk okres próby **nie może być krótszy niż 3 lata.**
- W razie zwolnienia z kary 25 lat pozbawienia wolności lub więcej **okres próby wynosi 10 lat.**
- **W razie zwolnienia z kary dożywotniego pozbawienia wolności - okres próby jest dożywotni.**

Probacja w USA

- ▶ Im Termin **Parole**- oznacza wcześniejsze zwolnienie z zakładu karnego, po odbyciu przez skazanego wymaganej części kary. Skazany po zwolnieniu (*parolee*) znajduje się pod dozorem **Parole officer** (*kuratora ds. warunkowego zwolnienia*). W razie naruszenia warunków okresu próby skazanego ponownie osadza się w zakładzie karnym.
 - ▶ *Mandatory parole*, następujące automatycznie po odbyciu określonej części kary, natomiast w przypadku *discretionary parole* decyzję podejmuje Komisja ds. zwolnień warunkowych.
- ▶ Termin **Probation**- oznacza instytucję alternatywną dla kary pozbawienia wolności. W warunkach amerykańskich występuje wiele różnych wariantów orzeczenia probacyjnego.
 - ▶ Do najczęściej spotykanych należy tzw. *split sentence*, polegający na orzeczeniu krótkoterminowej kary pozbawienia wolności, po której stosowany jest środek probacyjny. W okresie próby skazany (*probationer*) znajduje się pod dozorem *Probation officer* (*kuratora ds. środków probacyjnych*), a sąd nakłada na niego określone obowiązki.
- ▶ **Warunkowe wstrzymanie postępowania (Diversion)**- jest instytucją zbliżoną do znanego na gruncie polskiego prawa karnego warunkowego umorzenia postępowania. To instytucja stosowana w przypadku sprawców drobnych przestępstw, którzy po raz pierwszy weszli w konflikt z prawem. Oskarżony realizuje program naprawczy (*diversion program*) i zostaje oddany pod dozór kuratora (*probation officer*). Co więcej, sąd nakłada na niego określone obowiązki.

Probacja w USA

- ▶ Ze względu na wielość stanów w USA trudno mówić o „jednym” systemie probacyjnym lub ogólnie o danej instytucji. Wynika to z federalnego ustroju USA, w którym - oprócz regulacji ogólnokrajowych - istnieją także przepisy dotyczące probation i parole, obowiązujące w poszczególnych stanach.

Większość autorów przyjmuje, że probacja wykształciła się w Stanach Zjednoczonych i została zapoczątkowana w stanie Massachusetts. Pierwowzorem kuratora (probation officer) był szewc J. Augustus (który realizował opiekuńczą/poprawczą wizję kurateli). W 1878 roku w stanie Massachusetts (a następnie w innych stanach) wydano ustawę powołującą kuratorów zawodowych.